

Οι επιπτώσεις της κοινωνικο-οικονομικής κρίσης στην ψυχική υγεία παιδιών και εφήβων

Η κοινωνικο-οικονομική κρίση επηρεάζει τη ψυχική υγεία με δύο αλληλοτροφοδοτούμενους τρόπους. Πρώτον εξασθενεί τους προστατευτικούς παράγοντες που συμβάλουν στην ανάπτυξη και τη διατήρησή της και δεύτερον ενισχύουν και αυξάνουν τους παράγοντες κινδύνου για την εμφάνιση ψυχικών διαταραχών. Ενδεικτικά αναφέρουμε καταστάσεις της σημερινής πραγματικότητας που εμπίπτουν στα παραπάνω: εργασιακή ανασφάλεια, εισοδηματική αβεβαιότητα, ανεργία, ελαστικές μορφές εργασίας, υπερχρέωση νοικοκυριών, άστεγοι, στεγαστική αβεβαιότητα, αύξηση κοινωνικών ανισοτήτων, φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός ιδιαίτερα των ευπαθών ομάδων, αδυναμία ελέγχου της ζωής του ατόμου και αβεβαιότητα για τη μελλοντική του κατάσταση. Όλα αυτά συμβάλλουν στη σημαντική αύξηση της ψυχιατρικής νοσηρότητας στο σύνολό της και είναι επαρκώς μελετημένα και τεκμηριωμένα από την επιστημονική κοινότητα κατά την έρευνα των κρίσεων διαχρονικά. Ιδιαίτερα έχει δειχθεί η σημαντική αύξηση της κατάθλιψης και των αποπειρών αυτοκτονίας και της αυτοκτονίας και η συσχέτισή τους με την ανεργία και την εργασιακή ανασφάλεια.¹⁻⁴ Επίσης η ευθεία συσχέτιση ανάμεσα στον πλούτο μιας χώρας με το επίπεδο της ψυχικής υγείας του πληθυσμού.^{5,6}

Σε περιόδους κρίσης έχει παρατηρηθεί το εξής απaráδεκτο αλλά και μακροπρόθεσμα αντιπαραγωγικό φαινόμενο: ενώ οι απαιτήσεις σε υπηρεσίες ψυχικής φροντίδας αυξάνονται, εξαιτίας των περικοπών στις κοινωνικές δαπάνες, η παροχή τους μειώνεται. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός φαύλου κύκλου που συντηρεί και χειροτερεύει διαρκώς το επίπεδο της ψυχικής υγείας.⁷

Ένα από τα πιο βασικά ψυχικά παράγωγα της κρίσης είναι το γενικευμένο αίσθημα αβεβαιότητας και ανασφάλειας. Αυτό επηρεάζει ατομικές και ομαδικές κοινωνικές συμπεριφορές των ενηλίκων που διαμορφώνουν ένα αρνητικό περιβάλλον για την ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη της ευπαθέστερης των κοινωνικών ομάδων που είναι τα παιδιά και οι νέοι.⁸

Το παιδί γεννιέται μ' ένα ψυχικό και πολιτισμικό υπόβαθρο ενώ ταυτόχρονα αναπτύσσει συμπεριφορικές, συναισθηματικές και φαντασιωσικές σχέσεις με τη μητέρα του, τον πατέρα του και τ' αδέρφια του, ο δε τρόπος του καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την κοινωνία που ανήκει. Η κοινωνία λοιπόν βρίσκεται σε κρίση, και η οικογένεια ως φορέας της διαταραχής κατακλύζεται από το αίσθημα απόγνωσης και αβοήθητου.

Η οικογένεια είναι ένα σύστημα που αποτελείται από πολλαπλές κυκλικές αλληλεπιδράσεις. Αυτή τη χρονική περίοδο, τα συγκεκριμένα γεγονότα που η

ελληνική κοινωνία αντιμετωπίζει, προκαλούν κρίση σ' ολόκληρη την οικογένεια άσχετα αν εκδηλώνεται σ' ένα μόνο μέλος της.

Οι σχέσεις γονιών-παιδιών αναδιαμορφώνονται. Ο γονιός με αγχώδη διαταραχή αδυνατεί να απορροφήσει τα άγχη του παιδιού του, ο καταθλιπτικός αδυνατεί να εμπειρέξει τις αγωνίες του και να παρέξει σταθερότητα και συναισθήματα φροντίδας με αποτέλεσμα να το οδηγεί σε σύγχυση ρόλων, σε ψυχικές αναστολές των αναγκών του, στη διαμόρφωση ενός «ψευδούς εαυτού». Ο ενοχικός γονιός θα μεταφέρει τα δικά του άλυτα συγκρουσιακά θέματα στο παιδί με αντιφατικά και αντικρουόμενα μηνύματα. Οι μεταβολές κοινωνικο-οικονομικής κατάστασης, οι πολιτισμικού χαρακτήρα ιδιαιτερότητες, η κατάργηση των θεσμών, η συνεχής διάψευση, η έλλειψη ορίων, η σύγχυση ρόλων και γενικά τα διάφορα οικογενειακά μυστικά, οι σοβαρές συγκρούσεις και η δυσαρμονία του γονεϊκού ζεύγους, είναι γνωστοί παράγοντες κινδύνου που φέρνουν το παιδί σε μια κατάσταση είτε τραυματική λόγω της φύσης των ερεθισμάτων που δέχεται, είτε απώλειας του διευκολυντικού-υποστηρικτικού ρόλου του οικογενειακού πλαισίου.

Το αποτέλεσμα είναι παιδιά παραμελημένα ή υπερπροστατευμένα και ανώριμα και ψυχισμοί σε αναστολή-ακινητοποίηση σαν άμυνα για την ψυχική τους επιβίωση, ή ψυχισμοί που εκδηλώνονται με βία εκδραματίζοντας τα σιωπηλά αισθήματα οδύνης και οργής.

Για τους εφήβους οι διαδικασίες φαίνονται πιο δύσκολες καθώς οι ταυτίσεις είναι μια επιτακτική τους ανάγκη ως μηχανισμός άμυνας που θα στηρίξει τη ναρκισσιστική και ιδεολογική τους ανακατάταξη για τον σχηματισμό της ταυτότητας. Οι ταυτίσεις όμως αποκαλύπτονται σαθρές, τα πρότυπα κατακρημνίζονται, οι γονείς αποδεικνύονται αδύναμοι και ανίκανοι να δεχθούν την επιθετικότητα της αυτονόμησης, οι δε φαντασιώσεις που βοηθούν στην επεξεργασία της μετάβασης εκλείπουν.

Όσον αφορά στα πρότυπα, ζούμε μια εποχή που μας θέτει αντιμέτωπους με ψευτοδιλήμματα τα οποία δημιουργούν αισθήματα απόγνωσης, ανικανότητας, εγκατάλειψης και αδιέξοδου ενώ ταυτόχρονα μας ωθεί να αποδεχθούμε και να ταυτιστούμε με μηνύματα, που αντιστρατεύονται και λοιδορούν κάθε προηγούμενη ηθική αξία και προτείνουν τον ατομισμό και την καταφυγή στην ατομική λύση. Ζούμε μία εποχή όπου απουσιάζουν εκείνα τα πρότυπα κι είδωλα που είναι άξια να κινητοποιήσουν τις υγιείς διαδικασίες για ταύτιση και εξιδανίκευση.

Η προσωπικότητα διαμορφώνεται μέσω μιας σειράς ταυτίσεων αρχικά με τους γονείς και εν συνεχεία με άλλα σημαντικά πρόσωπα. Αυτονόητο λοιπόν ότι με υγιή πρότυπα το παιδί θα κάνει ικανοποιητικές ταυτίσεις. Σήμερα όμως δίνεται έμφαση μόνο σε μεμονωμένα χαρακτηριστικά και όχι στο όλον με αποτέλεσμα να τονίζονται και να

αναπτύσσονται με αυτόν τον τρόπο μόνο «μερικές» πλευρές της προσωπικότητας του παιδιού όπως η σεξουαλικότητα, ή η επιθετικότητα.

Το σχολείο, ο άλλος σημαντικός κοινωνικός θεσμός, υφίσταται μια συνεχή υποτίμηση και απαξίωση. Τόσο στο υλικό επίπεδο με τη στέρηση των αναγκαίων πόρων και τις συνέπειες της στη λειτουργία του όσο και με τη μηδενιστική κριτική στους λειτουργούς του. Έτσι οι εκπαιδευτικοί ως πρότυπα εξιδανίκευσης και αυθεντίας, ως Δάσκαλοι, ως συμβολικοί φορείς εξουσίας και Νόμου, ως γονεϊκά υποκατάστατα επενδεδυμένα μέσω της μετάθεσης, καθίστανται αδύναμοι, υποτιμημένοι, συχνά φοβισμένοι με δυσκολία να βάλουν σε Λόγο τα σημαίνοντα.

Ταυτόχρονα η περικοπή των γενικών δαπανών για την υγεία και την πρόνοια, οδήγησε στη συρρίκνωση των ούτως ή άλλως ανεπαρκών παιδοψυχιατρικών υπηρεσιών του ΕΣΥ και στη κατάργηση ή μείωση ουσιαστικών πολιτικών παιδικής μέριμνας για τις ευπαθείς παιδικές ομάδες όπως π.χ. νοητικής υστέρησης, αναπτυξιακών διαταραχών.

Αν πραγματικά μας ενδιαφέρει η έξοδος από την κρίση προς το συμφέρον της πατρίδας μας και των ανθρώπων της, τότε πρέπει να διεκδικήσουμε και να ακολουθήσουμε τον αντίθετο από τον εφαρμοζόμενο δρόμο των περικοπών των κοινωνικών δαπανών, που στη περίπτωση της Ελληνικής Ψυχιατρικής οδηγεί στη οριστική κατάρρευση του μεγαλύτερου κοινωνικού εγχειρήματος στον χώρο μας, αυτό της «ψυχιατρικής μεταρρύθμισης». Αντίθετα πρέπει να συνταχθούμε με εκείνους που υποστηρίζουν ότι για να βγει η χώρα και η Ευρωπαϊκή Ένωση από την κρίση χρειάζεται επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο, βασικότερο συστατικό του οποίου είναι το ψυχικό κεφάλαιο.

Δημήτρης Κ. Αναγνωστόπουλος

Επίκουρος Καθηγητής Παιδοψυχιατρικής Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα

Ευγενία Σουμάκη

Παιδοψυχίατρος, Αθήνα

Βιβλιογραφία

1. Giotakos O. Financial crisis and mental health. *Psychiatriki* 2010, 21:195–204
2. Economou M, Madianos M, Theleritis C, Peppou LE, Stefanis CN. Increased suicidality amid economic crisis in Greece. *Lancet* 2011, 378, 22:1459
3. Giotakos O, Tsouvelas G, Kontaxakis V. Suicide rates and mental health services in Greece: 2002–2009, *Psychiatriki* 2012, 23:29–38
4. Καράβατος Α, Χατζηαντωνίου Α. Οικονομική κρίση και ψυχική υγεία, *Σύναψις* 2010, 6:4–6
5. Kentikelenis A, Karanikolos M, Papanicolas I, Basu S, McKee M, Stuckler D. Health effects of financial crisis: omens of a Greek tragedy, *Lancet* Published Online, 2011, 10 DOI:10.1016/S0140–6736(11)61556-0
6. Μπούρας Γ, Λύκουρας Λ. Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στην ψυχική υγεία. *Εγκέφαλος* 2011, 48:54–61
7. Triantafyllou K, Angeletopoulou C. IMF and European co-workers attack public health in Greece. *Lancet* 2011, 278, 22:1459–1460
8. Eurochild. How the economic and financial crisis is affecting children & young people in Europe. Report based on evidence collected through Eurochild membership, 2011, www.eurochild.org